

BŐSZ ATTILA

*Az egyéni birtokívek forrásértéke egy siklósbodonyi példán keresztül**

Az 1850 után kezdődő magyarországi kataszteri felmérések munkálatai során sokféle irat keletkezett, az egyik ezek közül az egyéni birtokív.¹ Ez az irat kapcsolatot teremtett egyrészt az elvont mérnöki munka, az adózás, az állam, másrészt az egyén között. A kapcsolat akkor jött létre, amikor az egyéni birtokíveket a törvény értelmében közszemlére tették, a birtokos kézbe vehette és felszólalhatott az abban foglaltak ellen, ha érdemi hibát talált benne. Ez azért is volt lényeges, mert az adókiivetés alapja az egyéni birtokív volt, a földadó alapját a kataszteri tiszta jövedelem képezte, ennek összegét pedig az egyéni birtokíveken kellett folyamatosan vezetni.²

Az egyéni birtokív, illetve a birtokív-összesítések fogalmát jól összefoglalja egy 1912-ben kiadott szakmunka: „A kataszteri birtokív az egyes birtokosoknak egy községben levő összes birtokára vonatkozó adatokat tartalmazza és nem egyéb, mint a kataszteri telekkönyvnek és részletes osztálykivonatnak birtokosokként való kivonata. A kataszteri birtokívek számozva vannak, és számukat a birtokosok betűrendes sorrendje szerint 1-től kezdődőleg kapják.

A birtokívek összesítése az egyes birtokívek végösszegeit tartalmazza a birtokívek sorrendjé-

ben. Végösszege mutatja a község összes területét, továbbá a tiszta jövedelmének és földadójának teljes összegét. Új földadómunkálat életbe lépése esetén a birtokívek összesítése egyúttal az első egyéni földadó-felosztási jegyzék alapjául is szolgál. A birtokíveket, melyek a földadókivetés és nyilvántartás alapjául szolgálnak, eredetben a községnél őrzik. A birtokívek összesítését két példányban készítik el és az egyik példányt a községnél, a másik példányt a pénzügyigazgatóságnál őrzik. A birtokív-összesítésen a nyilvántartás eredményét nem vezetik keresztül.³

Bizonyos esetekben ún. közös birtokívet használtak, mégpedig akkor, amikor több tulajdonos ugyanazon birtokból meghatározott arányú részesedéssel bírt. Ebben az esetben a fő problémát a tulajdoni hányad megállapítása jelentette, amit mindenképpen meg kellett tenni az elkülönítések végrehajthatósága miatt, kivéve, ha a társtulajdonosok a közös birtoklás fenntartásában voltak érdekeltek.⁴

A birtokívek összeállítása

Az egyéni birtokívek készítésének mikéntjét az 1856-ban, 1865-ben, 1869-ben és 1904-ben kiadott felmérési utasítások részletesen sza-

* Jelen kutatás a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával az NKFI Alapból (K 132723) valósult meg.

1 Az egyéni birtokívekről I. még: TÖRÖK ENIKŐ: Föld- és háztulajdonosok kataszteri nyilvántartásai. *Catastrum*, 7. (2020) 1:17–32.

2 A földadókataszter a m. kir. pénzügyminisztérium legutóbbi tíz évi működéséről szóló jelentésében (folytatás). *Kataszteri Közlöny* (= KK), 14. (1905) 5:125–126.

3 SEBESS DÉNES – BÖRCSÖK ANDOR: *Magyar telekkönyvi jog*. Bp., 1912. 1482.

4 ROLLA JÁNOS: Az összehasonlító okiratról. *KK*, 19. (1910) 3:74.

bályozzák.⁵ Az 1856. évi rendelkezés szerint „az általános kataszter számára a felmérési összesítésből készítendő kivonatokat (egyéni birtokív), valamint az ismételt összesítéseket általában a segéd készíti el. A földmérő azonban köteles ezt a munkát igen gondosan felügyelni, és abban az esetben, ha a segéd nem boldogulna, maga készíti el.”⁶

A birtokívek elkészítésekor a betűrendes névjegyzékből át kellett vezetni a sorszámot, a tulajdonosok nevét és a számok emelkedő rendjében a parcellákat. A kataszteri telekkönyv (Parzellen-Protokoll) segített a művelési ágak és a dűlők szerint átvezetni a parcellákat. A dűlő nevét utak és vizek esetében el lehetett hagyni.

A birtokíveket az összeadás és lezárás előtt még egyszer alaposan össze kellett hasonlítani a telekkönyvvel, „mivel a legfigyelmesebb segéd-től sem várható el, hogy ilyen sok szám közül egyet se rontson el”.⁷

Az egyéni birtokívekben szereplő területek összegzését a tulajdonosok és a művelési ágak szerint a birtokívek összesítésébe kellett bevezetni a részösszegek összeadásával.

Ezek után a birtokívek és az összesítések hitelesítését a szerző és az összehasonlító együtt végezte el. A felügyelő mérnök köteles volt az összesítéshez hozzáfűzni, hogy valamely köz-

■ Az 1856. évi felmérési utasítás G” mintája az egyéni birtokív elkészítéséhez

séghez tartozó valamennyi birtokív és összesítés kiállítása szabályosan, felügyelete és irányítása alatt történt. Az egész folyamathoz egységes formanyomtatványokat használtak, amelyek minden utasításban szerepelnek: 1856-tól a G” minta, 1865-től a „Formular LXXIX.”, 1869-től a XXVI. minta, 1904-től az 54a–e minta.⁸

Az 1865. évi utasítás egy lényeges elemmel egészíti ki a fentieket, mondván, a birtokívet a tulajdonosoknak kell átadni, mert az az egyéni birtoklás megállapítására és a felmérés elleni esetleges reklamációkra szolgál.

Legrészletesebben az 1904. évi utasítás szabályozza az egyéni birtokív szerkesztését.

5 *Instruction zur Ausführung der zum Behufe des allgemeinen Katasters in Folge der Allerhöchsten Patente vom 23. Dezember 1817 und vom 20. October 1849 angeordneten Landes-Vermessung.* Wien, 1856. (= *Instruction*, 1856) 357–362 §. A német nyelvű utasítás és annak modern magyar fordítása – Tuza Csilla munkája – elérhető a Catastrum honlapján (www.castrum.hu). *Instruction zur Ausführung der in Folge der Allerhöchsten Patente vom 23. Dezember 1817 und vom 20. October 1849 angeordneten Katastral-Vermessung.* Wien, 1865. (= *Instruction*, 1865) 335–337 §; *Utasítás a kataszteri felmérés végrehajtására.* Buda, 1869. (= *Utasítás*, 1869) 240–242. §, *Utasítás az országos kataszteri felmérés végrehajtására. I. rész. Háromszögletű általános része és részletes felmérés.* Kiadta a m. kir. Pénzügyministerium 1904. december hó 17-én 1.583. szám alatt kelt rendelettel. Bp., 1910. (= *Utasítás*, 1904) 297–298. §. A felmérési utasítások szövege megtalálható itt: <http://castrum.hu/index.php/hu/jog/instruction>. Az utasítások elemzéséhez l.: REISZ T. CSABA: A kataszteri felmérési utasítások. *Castrum*, 2. (2015) 1: 3–10. és TÖRÖK, 2020. 17–32.

6 *Instruction*, 1856. 357. §.

7 Uo. 359. §.

8 *Instruction*, 1856, *Instruction*, 1865, *Utasítás*, 1869, *Utasítás*, 1904.

Eszerint annak tartalmaznia kellett a címlapon a vármegye és község elnevezésén kívül a birtokos nevét, házszámát (ha több háza volt, csak a vezető házszámát), idegen községbeli lakosoknál a lakóhely nevét és ottani házszámát; belül pedig a részletek helyrajzi számait, a dűlők, esetleg „aldűlők” elnevezéseit, a megfelelő rovatokban az egyes részletek területeit, továbbá az adómentes területek jelzéseit, lakóházaknál még ennek feltüntetésén kívül a házszámokat is. Közös birtokosoknál a 65. §. 11. pontja szerint elsőnek a birtokos neve vagy a közös ingatlanak közismert külön elnevezése kerül a címlapra felül, valamennyi részirtokos nevét pedig a megfelelő lakhelyükkel, házszámaikkal és birtokarányaikkal együtt a címlap alsó részén, illetve a hátapon folytatólagosan alkalmazott rovatos kimutatásba kellett bevezetni.⁹

A birtokívek szerepe

Az egyéni birtokíveket a birtokosok betűsoros névjegyzéke szerinti tételszám alapján helyezték irattárba. Ha több részív is tartozott egy tulajdonoshoz, akkor füzetszerűen, vékony – később már nemzeti színű – madzaggal összefűzték azokat. Az eredeti kataszteri egyéni birtokívek a községek, városi hivatalok kezelésében voltak (községi jegyző, városi adóhivatal). A községi közegek ezeket a birtokíveket adó- és illetékügyi munkálataik elvégzéséhez használták, de rajtuk kívül a helyszínelést végző mérnökök is alkalmazták.¹⁰ „A telekkönyvi biztos tollnokaival az illető járásba kimenvén, mindenekelőtt az adótelekkönyvben előforduló

részletszámokat egy úgynevezett részletlajstromba dűlők szerint felvéteti, és az egyes birtokíveken keresztül menvén, minden egyes részletszám mellett a birtokív számát hozzájegyzi, miből egyúttal kitűnik, vajjon minden egyes részletszám a birtokívekben fölvétett-e vagy sem?”¹¹ (A részletszám vagy Parzellen Zahl a helyrajzi szám elődje volt.)

Az egyéni birtokív korabeli jelentőségét az adta, hogy ez volt az, ami a birtokos/tulajdonos kezébe került a felmérések során keletkezett számtalan irat közül. Ezzel tudta igazolni a tulajdonjogát, ezzel tudott adásvételt eszközölni, ennek alapján tudott reklamálni, ha pontatlan volt a felmérés, amely az adóalapot megállapította.¹² A sajtóhirdetésekben, hivatalos hirdetményekben is rendre az egyéni birtokív kerül elő az adásvételnek vagy éppen a kölcsönhöz jutásnak elengedhetetlen dokumentumaként.¹³

Külön érdekessége tehát az egyéni birtokíveknek, hogy „két irányban” is használhatta a tulajdonos: egyrészt pénzügyi vonalon a kölcsönhöz jutás egyik feltétele volt (a kivonatát vagy másolatát használták természetesen, nem az eredetit), másrészt a tulajdonos abbéli jogának vált eszközeül, amellyel a felmérés során keletkezett, tévesen megállapított adóalapot megfellebbezhette.¹⁴

Természetesen előfordult az egyéni birtokívek helytelen használata, illetve a használat elmulasztása is. Ahogy Hegyessy Kálmán pénzügyi főtanácsos rámutatott: „hivataloskodásom alatt tapasztaltam, hogy voltak olyan községek, hol a változásokat a községi elöljáróság nem ve-

9 Utasítás, 1904.

10 40.216/1896 I. M. sz. rendelet a községi elöljáróságok kezelése alatt levő eredeti kataszteri egyéni birtokíveknek a kir. bíróságok által való igénybe vétele tárgyában. *Igazságügyi Közlöny* (= IK), 5. (1896) 9:316.

11 Matúz György Schnierer Gyula 1869-ben megjelent művét idézi. MATÚZ GYÖRGY: *A telekkönyv intézménye Magyarországon 1855–1960*. Debrecen, 2002. 62.

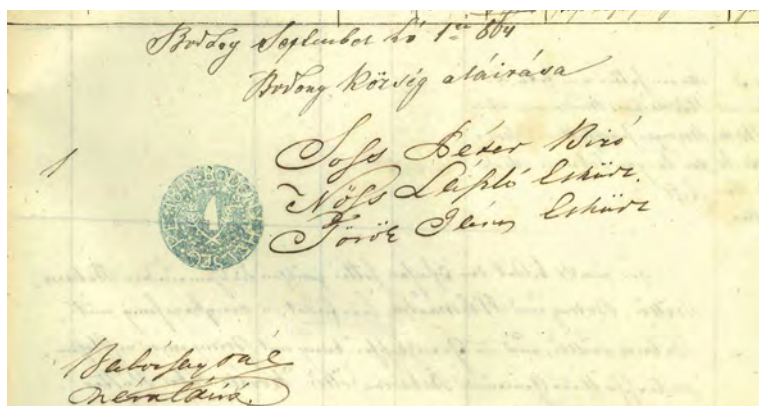
12 A felszólalásokkal kapcsolatban I. SCHMIDT ANIKÓ: A panasztétel joga: a felszólalási jegyzékek. *Catastrum*, 1. (2014) 4:29–35.

13 Például: „Az utóbbi esztendő elemi csapásai által sújtott magyar gazdaközönség helyzetén javítandó, az »Ingatlan és Jelzálogforgalmi-Intézet« Budapesten [...] ugyanis lehetővé tette, hogy 2 frt 25 kr kamatú s félévi részletekben törleszhető kölcsönhöz juttathassa a birtokosokat. Nagyon helyesen cselekszenek tehát mindazok, akik Szent István napjára a fővárosba mennek, ha a birtokaikra vonatkozó telekkönyvi kivonatok- és kataszteri birtokív-másolattal felkeresik a mondott intézetet, hogy helyzetük javítása érdekében ezen olcsó kölcsönt igénybe vegyék.” *Hirrovatunk*. Pécsi Napló, 7. (1898) 186:10–11.

14 Az eredeti használatát még a bíróságoknak is megtiltották, mivel több esetben megrongálódott a dokumentum. A kir. igazságügyminiszternek 40.216/1896. I. M. számú rendelete, a községi elöljáróságok kezelése alatt levő eredeti kataszteri egyéni birtokíveknek a kir. bíróságok által való igénybe vétele tárgyában. *IK*, 5. (1896) 9:316–317.

■ Bodony határleírásának átnézeti térképe (MNL BaML, IV.261.c.)

■ Bodony határleírásának hitelesítői, köztük Nős László (MNL BaML, IV.261.c.)

zette át a kivetés alapjául szolgáló egyéni birtokívekben részletenként, hanem azokat csak irónnal a birtokív címlapján tett számítások alapján érvényesítette az adóztatásnál, már tudniillik úgy, ahogy. Nagyon természetes, hogy ezekben az esetekben a gazdaközönség az adókivetés tekintetében tisztán a községi jegyző jóindulatára volt bízva”.¹⁵

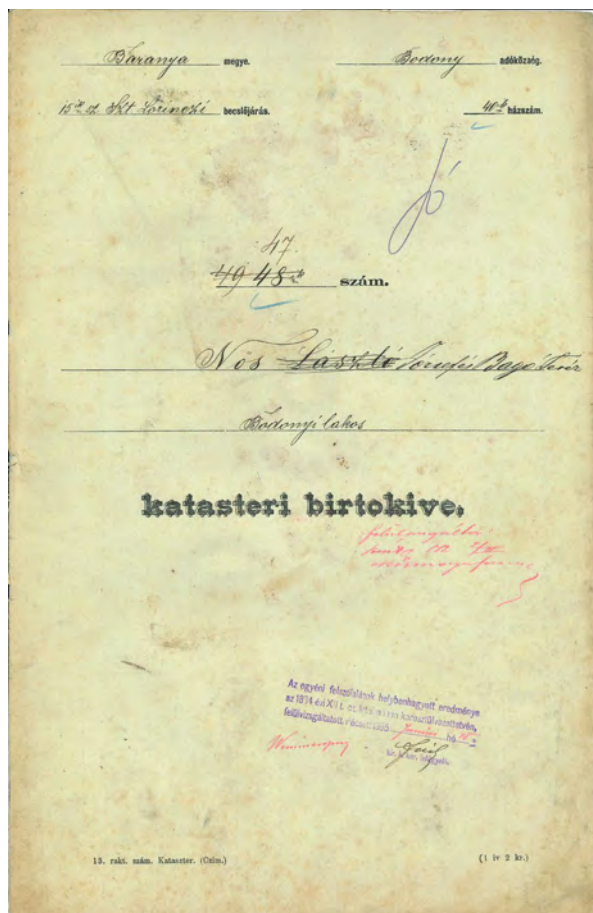
A birtokosnak is kötelessége lett volna ugyanakkor a változások időben történő bejelentése, ám „a földbirtokos osztály a birtok állományában beállott változásoknak bejelentését, jöllehet erre kötelezve van, igen sok esetben elmulasztja”.¹⁶ Gyakori eset volt, hogy egy földterületet beépítettek és udvarként használták tovább, így az már nem esett adókötelezettség alá, de ha a változást nem jelentették be, akkor az adó továbbra is „kivettetett” rá. Ez vonatkozott az ideiglenes adómentességre is. Ha például valaki új szőlőültetvényt telepített (lásd a filoxéra pusztításának lehangozó történetét) vagy művelés alá vont addig nem művelt területet, járt volna neki az ideiglenes adómentesség – már ha bejelentette volna a változást.

A siklósbodonyi példa

Mindezen általános megállapítások után vizsgáljuk meg a címben említett példát. Siklósbodony (1904-ig Bodony) Pécstől mintegy 30 kilométerre délnyugatra fekszik. A kataszteri felmérés kezdetén, 1850-ben 258 fő lakta

15 HEGYESSY KÁLMÁN: A gazdaközönség tájékozatlansága földadózási kérdésekben és az ebből eredő hátrányok. *KK*, 22. (1913) 3:106.

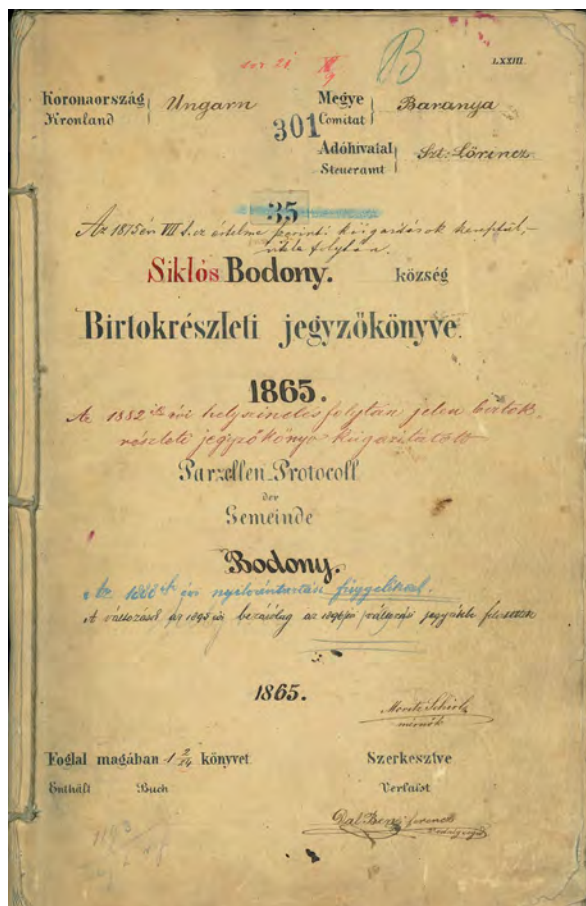
16 A földadókataszter a m. kir. pénzügyministerium legutóbbi tíz évi működéséről szóló jelentésében (folytatás). *KK*, 14. (1905) 5:127.

■ Nős László egyéni birtokívének címlapja (MNL BaML, V.104.e.)

és 38 házat írtak össze benne. Az 1860-as évek közepén végzett katasteri felmérés során 152 birtokos tulajdonában állt a település és határa (ennyi egyéni birtokív van az iratanyagban), amiről a leírást 1864-ben készítették. Az alább vizsgált birtokíven szereplő Nős László volt a bíró mellett az egyik esküdt, a határleíráson saját kézjegye is szerepel mint hitelesítő. A falu határa 1904-ig tagosítatlan volt, a birtokosok különféle dűlőkben szétaprózott birtoktesttel rendelkeztek.

A vizsgált irat főcíme: „Nős László bodonyi lakos katasteri birtokíve”.¹⁷ Az egyéni birtokív egyik legfőbb és a kutatás számára is igen hasznos tulajdonsága az, hogy bevezették rá a változásokat. Mindjárt a címlapon szembe ötlük,

■ Bodony község birtokrészleti jegyzőkönyvének címlapja (MNL BaML, VI.181.)

hogy az eredeti tulajdonos keresztnevét áthúzták (a családnév maradt) és az új tulajdonos nevét írták mellé: „[Nős] József és Bagó Teréz”. Az 1885. évi miniszteri rendelet szerint „ha valamely birtokíven foglalt összes birtokrészletek a korábbi birtokosról egy új birtokosra ruháztatnak át, akkor a birtokív címlapján a volt birtokos neve olvashatólag keresztülhúzatván, afölé az új birtokos neve, lakhelye, házszáma és ha a községben más hasonló nevű birtokos is van, megkülönböztető elnevezése a nyilvántartási jegyzék vonatkozó tételszámára való hivatkozással tisztán és olvashatóan följegyeztetik”.¹⁸ Jól látható, hogy az áthúzás után az eredeti név olvasható maradt, az új név mellé pedig megkülönböztetésül oda került a feleség neve is,

17 A nyomtatvány 1875-ben vagy nem sokkal utána készült. Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei levéltára (= MNL BaML), V.104.e. Baksai körjegyzőség iratai. Siklósbodony község katasteri iratai.

18 45.055/1885. P. M. sz. rendelet a földadó-kataster nyilvántartásáról szóló 1885. évi XXII. törvénycikk végrehajtása iránt. Magyarországi Rendeletek Tára, 19. (1885) 912.

A birtokrészlet helyrajzi száma	Dülő vagy határrész nevezete	Osztály	M i v e l é s i									
			szántóföld	kert	rét	szőlő	legelő					
			t é r m é r t é k									
			hold	öl	hold	öl	hold	öl	hold	öl	hold	öl

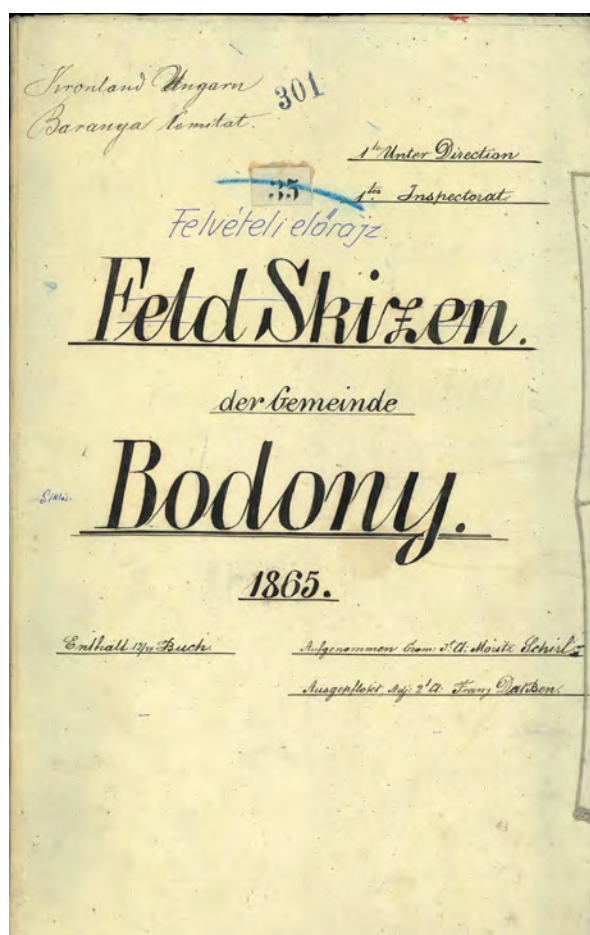
á g a k			A földadó ideiglen szerinti	Az 1875. VII. t.-cz. 45. §. rendelete szerint beigtatott	Nyilvántartási és egyéb jegyzetek.							
erdő	nádas	földadó alá nem eső terület										
1600	ölével	térfogata	jelzése	tiszta jövedelem								
hold	öl	hold	öl	hold		öl	hold	öl	hold	öl	hold	öl
					pengő pénzben	folyó értékben						
					frt	kr	frt	kr				

■ Az egyéni birtokív oszlopai (MNL BaML, V.104.e.)

hiszen több Nős (sőt, több Nős József) nevű birtokos is élt Bodonyban. A vonatkozó tétel-számot is aktualizálták 48-ról 49-re, majd 47-re javítva azt. A címlapon látható továbbá a már említett két felülvizsgálat hitelesítése is. A belíven a jegyzeteket piros tintával, kék írónal, illetve szintén kék bélyegzőlenyomattal vezették be.

A címlapon feltüntetik továbbá a vármegye nevét, a becselőjárást és az adóközséget, valamint a birtokos házsámát, ami jelen esetben a 40-es. A birtokrészleti jegyzőkönyvet a kataszteri térképpel összevetve megállapítható, hogy ez a Monyorósd felé eső faluvég utolsó előtti háza volt a déli oldalon.¹⁹ Piros tintával az 1882. évi felülvizsgálat tényét is jelzik, a vizsgálatot Neumayer Ferenc végezte Pécssett. Szerepel továbbá egy kék bélyegzőlenyomat, amely szerint az egyéni felszólalások eredményét átvezették 1885. június 15-én. Ez a felszólalás minden bizonnyal a Bűrű dülőben elhelyezkedő rétre vonatkozott, annak alacsonyabb adóosztályba sorolását célozta, eredményesen.

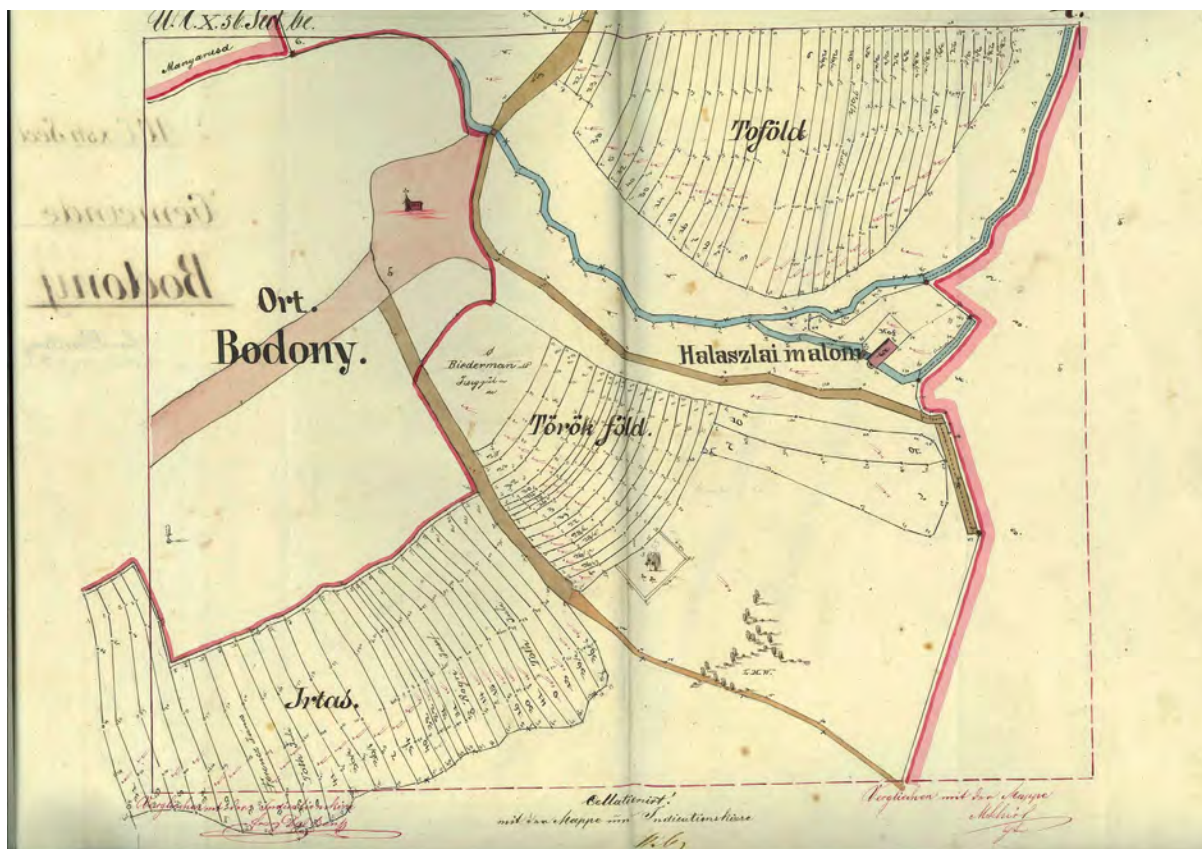
A belív oszlopait az 1875. évi földadó szabályozására hozott törvény szerint határozták meg.²⁰ Eszerint fel kell jegyezni a birtokrészlet

■ Bodony felvételi előrajzának címlapja (MNL BaML, VI.181.)

19 A birtokrészleti jegyzőkönyv jelzete: MNL BaML, VI.181. Pécsi Állami Földmérési Felügyelőség iratai. Siklósbodony. (= PAFF. Siklósbodony). Az iratanyag rendezés alatt áll, így a jegyzőkönyvnek még nincs pontosabb jelzete. A kataszteri térkép a világhálón is megtalálható: <https://maps.arcanum.com/hu/map/cadastral>

20 1875. évi VII. törvénycikk a földadó szabályozásáról (= 1875.VII. tc.) 10. §. *Ezer év törvényei* (<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torvenyei>).

■ A felvételi előrajz 4. szelvénye a belterület és a határ egy részével (MNL BaML, VI.181.)

(vagyis telek, parcella) helyrajzi számát, a dülő vagy határrész nevét, osztályát, a művelési ágak (szántóföld, kert, rét, szőlő, legelő, erdő, nádas) kataszteri holdban (1600 négyszögöl) megadott méretét, a földadó alá nem eső terület méretét és jelzését, a „földadó-ideiglen” és az 1875. évi törvény szerinti tiszta jövedelmet, végül a „nyilvántartási és egyéb jegyzetek” elnevezésű oszlopban minden vonatkozó és lényeges változást, ami máshova nem írható be.

Vizsgáljuk meg először az első oszlop helyrajzi számait. Siklósbodony esetében fennmaradt a birtokrészleti jegyzőkönyv (vagyis telekkönyv), amelyben 1865 és 1895 között keletkezett adatokat találunk, így leellenőrizhetjük, hogy az 1865. évi kataszteri térképen szereplő helyrajzi számok megegyeznek-e az 1875. évivel, illetve a későbbiekkel.²¹ Ha igen, márpedig esetünkben igen, akkor az egyéni

birtokív alapján el tudjuk helyezni a térképen Nős László összes birtokát. Az MNL Baranya Megyei Levéltárában a településről csak a felvételi előrajz található meg, de ez is alkalmas az azonosításra, csak ebben az esetben a házszámokat írták be helyrajzi szám helyett.²² Ha tudjuk – és tudjuk, mert a birtokrészleti jegyzőkönyvből kiderül –, hogy Nős László 40. számú háza 1865-ben a 34. számot viselte, akkor máris használhatóvá válik a felvételi előrajzunk is.

A dülők elnevezései (második oszlop) szintén változatlanok a 19. század második felének évtizedeiben (ezek az amúgy makacs nyelvi elemek sok esetben a mai napig nem módosultak). Az egyéni birtokívből megállapítható, hogy Nős László birtokai kilenc különböző dülőben feküdtek, ha a beltelket nem számítjuk. Paperdő dülőben hat, Bürü dülőben három,

21 MNL BaML, PAFF. Siklósbodony.

22 A felvételi előrajzot Schirl Móric mint 3. oszt. mérnök és Dal Ben Ferenc mint 2. oszt. segéd készítették. MNL BaML, VI.181. PAFF. Siklósbodony.

Bekrekrét dűlőben öt, Felső határ dűlőben kettő, illetve Völgy, Bikaalja, a fenti képen is szereplő Irtás, Monyoru és Kereszt dűlőkben egy-egy tagban feküdtek. Ez igencsak széttagolt birtokelrendezés, gyakorlatilag az egész határt be kellett járnia a tulajdonosnak, ha a földjeire ki akart jutni, sőt egy-egy dűlőn belül sem volt egységes a birtoktest. Az egész falura jellemző egyébként a tagosítás hiánya. Ha megvizsgáljuk Bodony rendelkezésünkre álló 152 egyéni birtokívét, azt láthatjuk, hogy egy-két kivételtől eltekintve az összes gazdának hasonló módon szerteszték feküdtek a birtokai (nem volt kivétel a római katolikus egyház sem). A jelenség nem egyedi, számos faluban még a két világháború között is hiányzott a tagosítás.²³

Nős László birtokai a harmadik, negyedik, ötödik, hatodik, sőt hetedik osztályba estek (harmadik oszlop). Ha figyelembe vesszük, hogy az 1875. évi VII. tc. szerint „*egy művelési ágban [...] járásonkint, illetőleg osztályozási vidékenkint legfeljebb nyolc minőségi osztály állítható fel*”, akkor látszik, hogy Nős László nem a legjobb minőségű földeket birtokolta (igaz, a falu földjei amúgy sem voltak túl jó minőségűek). A későbbi gyarapodásokat is figyelembe véve, a 30 birtokrészletből mindössze négy esett a harmadik osztályba, hat a negyedik, hét az ötödik, hat a hatodik és hét a hetedik osztályba tartozott. Persze ennek megfelelően kevesebb adót is kellett utánuk fizetni, mert kisebb volt a kataszteri tiszta jövedelmük.

Az egyéni birtokívből (művelési ágak oszlopai) kitűnik, hogy a birtokrészletek többségükben szántóföldek, kisebb részben pedig rétek voltak. A szántók 11 hold és 1547 négyszögöl, a rétek 3 hold és 249 négyszögöl területet tettek ki. A szántók 1908-ig 12 hold 1514 négyszögölre nőttek. Ezeken kívül 1104 négyszögöl kert, illetve 397 négyszögöl házhely és udvar tartozott a birtokhoz. Összességében ez egy 16 holdas területet jelentett, amely kisbirtoknak számított, ráadásul széttagolt és gyenge minőségű földekre oszlott.

Az egyes birtokrészletek tiszta jövedelme néhány forint volt (a jövedelmek két oszlopa), az egész birtok a 19. század utolsó harmadában kb. 70 forintot hozott évente, ami után nagyjából 18 forint földadót kellett befizetni (a részletek a birtokíven megtalálhatók). 1908-ban a birtokosnak 36 korona 58 fillér földadót kellett fizetnie, ami nagyjából 2 métermázsa (200 kg) kukorica árának felelt meg.²⁴ Mivel ekkor 1 forint 2 koronával volt egyenértékű, látható, hogy szinte változatlan mértékű adót fizetett, akkorát, mint korábban.

Végül következik az utolsó oszlop, a nyilvántartási és egyéb jegyzetek című. Ide vezették be a birtokváltásokat, jelen esetben a bővüléseket, amelyek „szaporodás” jelzővel ellátva a Felső határ dűlőben történt földbirtokszerzéseket jelölik. Mindezt datálták, hitelesítették is. Szintén a jegyzetekhez írták be a fizetendő adó mértékét, valamint a birtokszerzések esetében azt is, hogy melyik volt az az egyéni birtokív, amelyből a földszerzés tényét átvezették ebbe a birtokívbe. Jelen esetben 1898-ban, 1903-ban és 1908-ban történtek birtokszerzések, amiket a 36/1., 44., 49., és 54. számú birtokívekről vezettek át. Mivel a birtokívek Bodony esetében szerencsésen megmaradtak, megtudhatjuk, hogy a 44. tételszámú ív Nős Andrásé, akinek a Felső határbeli birtokát valamilyen módon megszerezte/örökölte Nős József és felesége 1903-ban. Ugyanígy a 49. számú ív is vélhetően egy családtagot takar, hiszen Nős Andrásné nevén van. Az 54. számú ív pedig bizonyos Tóth Péter kisdéri lakosé. A 36/1. számú ív egy kissé bonyolultabb, itt ugyanis két ív is van ezen a számon (pontosabban nincs /1 megjegyzés), ám mindkettő Nős József néven szerepel, az egyik ifj. Nős József, a másik esetében a Nős név áthúzása után Patacsi József a tulajdonos. Mindenesetre családon belüli öröklésekről vagy adásvételekről van szó a négy közül legalább három esetben.

Még egy érdekesség kiderül a jegyzetek oszlopának vizsgálata során. Nős Lászlónak

23 L. pl.: FEHRENTHEIL GRUPPENBERG LÁSZLÓ: Egy dunántúli község birtokviszonyai. *Geodéziai Közöny*, 8. (1932) 1–4:48–50.

24 MNL BaML, IV.1422.f. Pécs város Elsőfokú Közigazgatási Hatóságának iratai. Piaci árak.

■ A mintaterek jegyzékébe is bevezették pirossal az osztályváltást (MNL BaML, VI.181.)

a Bürü dűlőben elhelyezkedő 413. helyrajzi számú birtoktestét a kataszteri felmérés során mintatérként vették fel.²⁵ „Az osztályok jelzése végett mívelési ágankint az osztály jellegét leginkább kitüntető mintaterek jelöltetnek ki oly számban, hogy minden község határában az ott előforduló osztályok legalább egy-egy mintatér által legyenek képviselve”.²⁶ Ez a 6., később 7. osztályba sorolt rét tehát ilyen mintatér volt a falu határában. A Földmérési Felügyelőség már idézett iratanyagában a mintaterek jegyzéke is megtalálható, így még több információt is találhatunk erről a földdarabról (anélkül, hogy most a mintaterek jegyzékének elemzésébe bocsátkoznánk). A jegyzék szerint a terület termőrétege „barna, kevésbé televényes, vascsillámos agyagos homag”, altalaja „hasonnemű sárgább agyag”, egyéb tulajdonságait tekintve „lapályos, vízállásos, sásos fütermes” található rajta. A jegyzék megerősíti, hogy a rét nem a 6., hanem a 7. osztályba sorolandó.

Még egy szempont van, amely a történeti kutatás számára lényeges lehet, a hivaltörténeté (a hivatali személyzet élettörténetét feltáró prozopográfiáé). A birtokíven vezetett változásokat ugyanis mindig hitelesítették. A példánkban szereplő birtokívről ezért több név is „begyűjthető”. A címlapon a már említett Neumayer Ferenc szerepel, aki az 1882.

évi hitelesítést végezte, alatta olvashatatlan aláírás a kir. kataszteri kerületi felügyelőtől. A belív negyedik oldalán közepén valószínűleg Sommer Antal, kir. kataszteri helyszínelő becslőbiztos szerepel a birtokszerzés hitelesítőjeként. Ugyanezen oldalon alul: szerkesztette Linka János díjnok.

Birtokívek a levéltárakban

Mivel az egyéni birtokívek funkciójukból következően nem a kataszteri iratok között, hanem a községek kezelésében voltak, a megyei levéltárak községi iratanyagában (V. fondfőcsoport) lehet utánuk kutatni.²⁷ Az irattípus használata a kutatás számára azért fontos, mert megtudható belőle, hogy hol feküdtek a birtokos összes birtokai, azok milyen minőségűek voltak, mennyit jövedelmeztek, ki örökölte stb. Mindez a családkutatáshoz és a tudományos kutatásokhoz is kincset ér. Utóbbi esetben véleményem szerint az egyéni birtokívek információtartalmát a tömeges vizsgálattal, statisztikai módszerrel lehet leginkább kiaknázni.

Mindezek felül ez az irattípus hivatalos kiadmányként jogi eljárások alapját is képezheti például vitás telekhatárok esetén. Az MNL Baranya Megyei Levéltárában előfordult olyan

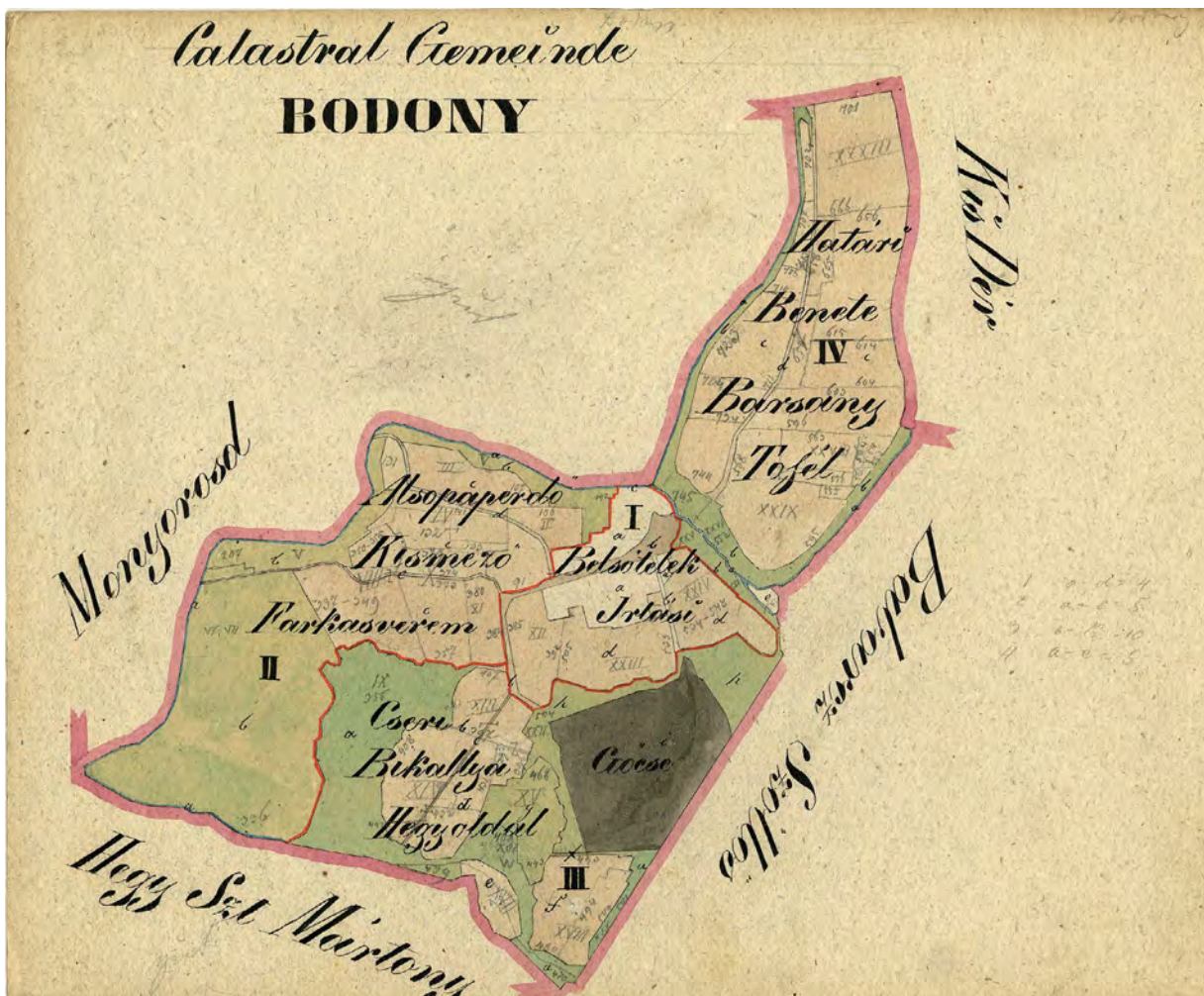
25 Ez volt a már említett birtokkréz, amellyel kapcsolatban a tulajdonos a felszólalás jogával élt.

26 1875:VII. tc. 14. §. <https://net.jogtar.hu/ezet-torvenyi>

27 Az egyéni birtokívek nem kizárólag a települések őrizetében voltak. Például az ármentesítő és vízszabályzó társulatok pénztárnoka is kezelt az ártérre vonatkozó egyéni birtokíveket. 6763/1898 FM sz. rendelet. A »Titeli Tisza Duna töltésfenntartási és belvízszabályozó társulat« alapszabályai. *Magyarországi Rendeletek Tára*, 32. (1898) 90.

ügyfélszolgálati eset, amelyben Nagyharsány 1866. évi birtokvázlata segített eldönteni egy 21. századi határvitát két szomszéd között. Itt ugyan nem egyéni birtokívet használtak fel közvetlenül, mégis arra világít rá az eset, hogy a katasteri iratanyag használati értéke most is magas és sokoldalú.²⁸ Nemes Lajos a Heves

Megyei Levéltárban őrzött katasteri iratok kapcsán írt tanulmányában megjegyezte, hogy az 1938 óta vezetett birtokívek 1981-ben kerültek be a levéltárba, majd 1987-ben kiselejtezték ezeket, de „azóta kiderült, hogy ügyviteli szempontból nem teljesen érdektelen anyag lett kiselejtezve”.²⁹

■ Siklósbodony katasteri térkép-vázlata 1856-ból (MNL BaML, XV.3.c.36.)

28 Mentségemre el kell mondanom, hogy ekkor még sem nekem, sem a többi kollégának nem volt arról fogalmunk, hogy a Földmérési Felügyelőség akkor még feltáratlan iratanyaga milyen kincseket rejt. Ha tudtuk volna, lehetséges, hogy fel lehetett volna használni az egyéni birtokíveket is ebben az ügyben.

29 NEMES LAJOS: A Heves Megyei Levéltárban őrzött katasteri iratok rendezése. *Levéltári Szemle*, 41. (1991) 3:43–52.